

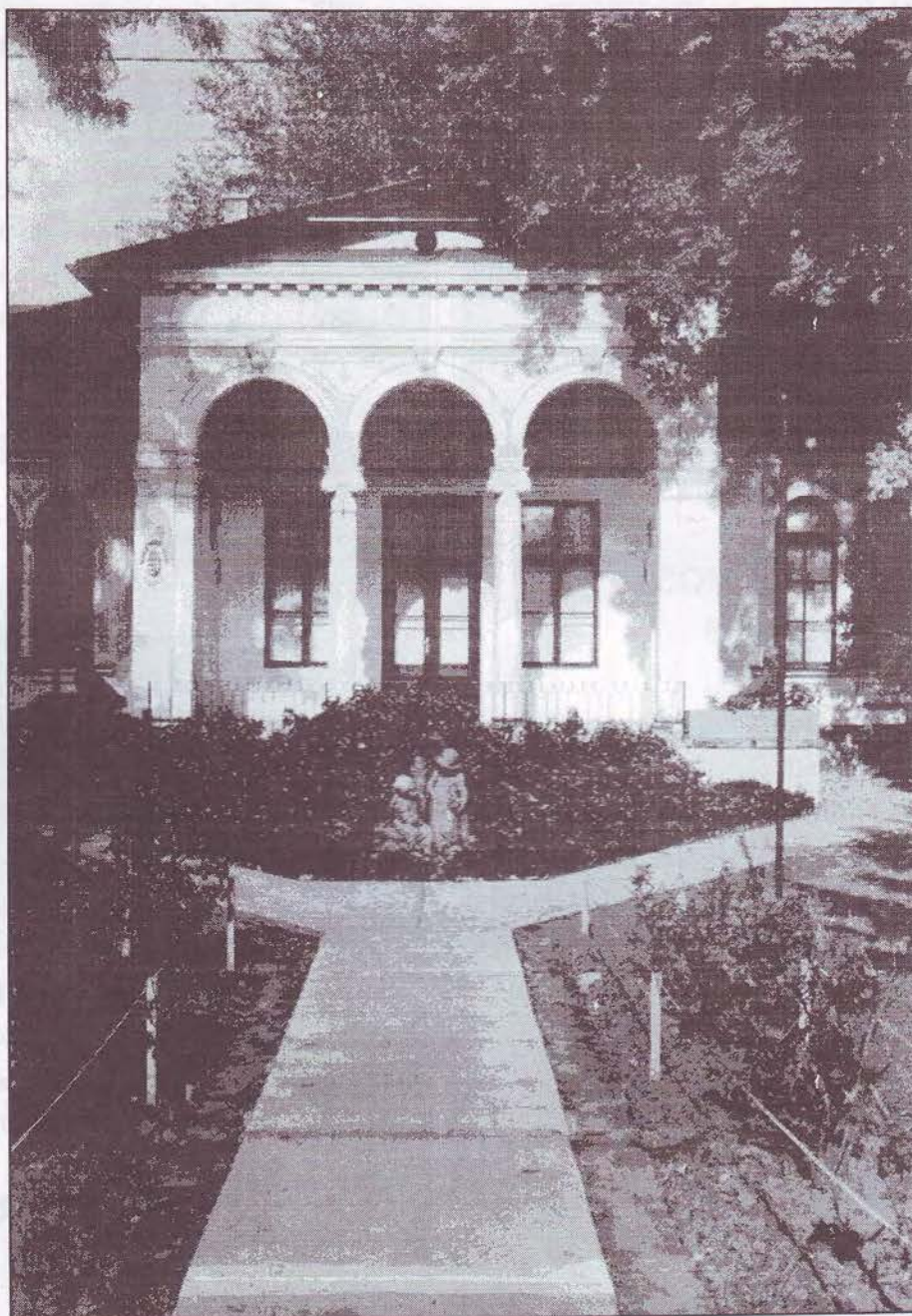

Újpesti Helytörténeti Értékesítő

1999. november

VI. évfolyam 6. szám

Az egykori Sparber-kúria (1862) a Vécsey Károly utcában.

(Fotó: Bleicher Imre)

A vértanúk emlékezete

1849. október 6-a a bosszú és a harag napja volt. 150 évvel ezelőtt Aradon kivégezték a magyar szabadságharc tizenhárom tábornokát. 1999. október 9-én az Újpesti Városvédő Egyesület félszáz tagja — polgártársaik képviselőjében is — megkoszorúzta a vértanúk emlékművét. Újpest, Budapest egyetlen városrésze, ahol valamennyi mártír emlékét utca őrzi. A nemzeti tragédia 150. évfordulóján a vértanúk rövid életrajzával tisztelgünk emlékük előtt.

DESSEWFFY ARISZTID

1802-1849

Hivatásos katona volt, de 1839-ben megvált katonai szolgálatától. Eperjesen élt és gazdálkodott. 1848 augusztusában Sáros megye nemzetőrségének parancsnoka, őrnagyi rangban. A téli hadjáratban szerzett érdemeiért ezredesi rangot kapott. Buda bevétele után tábornoki rangra emelték. „A halál nekem semmi” vallotta többször is, ezért nagy lelki erővel állt a kivégzőosztag elé.

LÁZÁR VILMOS

1815-1849

Örmény eredetű családból származott. 1844-ben vált meg az osztrák hadseregtől, mint hadnagy. 1847-től a Középponti Magyar Vasúttársaság főpénztárosa és titkára volt. A szabadságharcban a 39. honvédszászlóalj kapitánya. Harcolt a Dukla-hágó védelmében. A temesvári csata után ezredes lett. A mai napig rejtély, hogy miért sorolták a vezérek közé.

SCHWEIDEL JÓZSEF

1796-1849

Hivatásos katona, a császári hadsereg őrnagya volt. 1848 tavaszán már a IV. huszárezred őrnagya, majd tábornoka. 1849 májusától Pest város katonai parancsnoka, majd a kormány mindenkori székhelyének parancsnoka volt.

KISS ERNŐ

1799-1849

Gazdag nagybirtokos családból származott, hivatásos katona volt. 1848 tavaszán ezredesként Újpecsen szolgált, kitűnt a pákozdi csatában. Tábornoki rangban a bányászati hadtest vezetésével bízták meg.

POELTENBERG ERNŐ

1813-1849

Osztrák származású, hivatásos katona volt. A pákozdi győzelem után a magyar hadsereg tisztje lett, többször hangoztatva „a nyelvem német, de a szívem magyar”. A tavaszi hadjárat után tábornoki rangot kapott.

TÖRÖK IGNÁC

1795-1849

Kisnemesi család sarjaként, a bécsi hadmérnöki akadémián tanult. Ezredesként Komárom parancsnoka, 1849 elejétől tábornok volt. Később a hadsereg műszaki egységeit vezényelte.

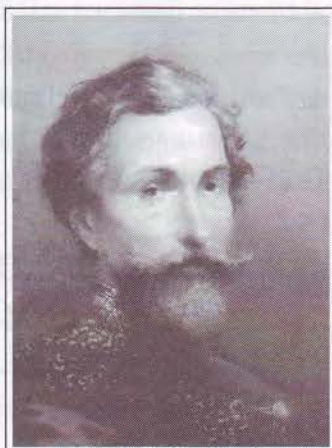
LAHNER GYÖRGY

1785-1849

Hivatásos katona volt, 1848 ősztől a lőszer és fegyvergyártás fő irányítója. Az ő vezetésével létesült Nagyváradon fegyvergyár, amit tábornoki

Lázár Vilmos

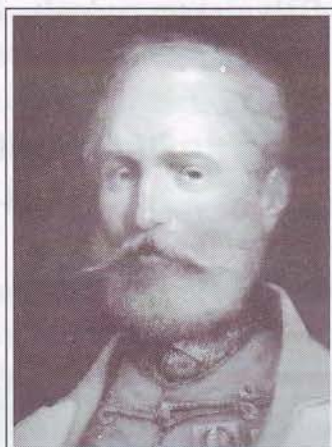
Schweidel József

Poeltenberg Ernő

Láhner György

Dessewffy Arisztid

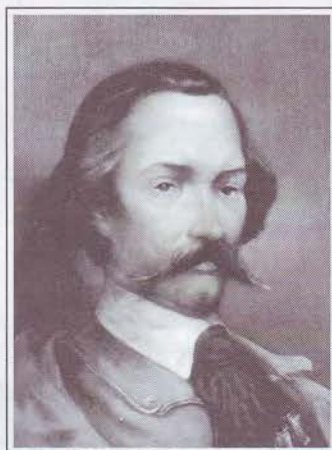
Kiss Ernő

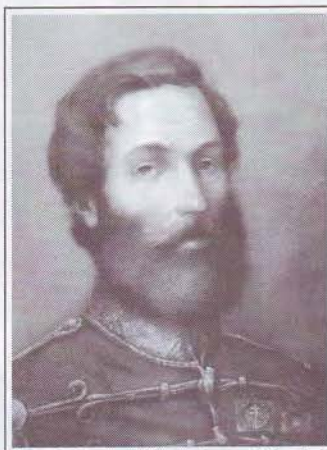
Török Ignác

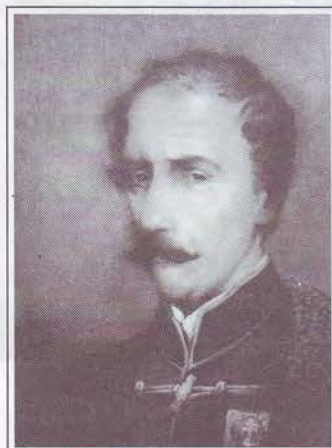
Knezic Károly

Nagysándor József

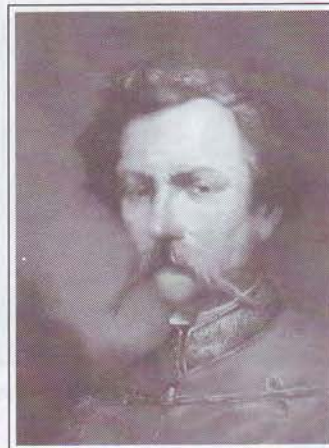
Leiningen-Westerburg Károly

Aulich Lajos

Damjanich János

Vécsey Károly

rangban vezetett. A sors megadta számára, hogy kivégzése előtt elbúcsúzhatott feleségétől és ötéves kislányától.

KNEZICH KÁROLY

1808-1849

Az osztrák hadsereg tisztje volt. Horvát származása ellenére a forradalmi hadsereg alezredese, majd tábornoka. Mindvégig Görgey vezérkarában szolgált.

LEININGEN-WESTERBURG KÁROLY

1819-1849

Hessen tartományból származott, osztrák katonatiszt volt. Leszerelése után nagybirtokosként Pozsonyban élt magyar feleségével. A forradalom kitörése után katonának jelentkezett, Damjanich

alatt mint őrnagy szolgált. Budavár ostroma után ezredes, 1849 júliusától tábornok. „A lámpa kialudhat, de a csillagok még ezer év múlva is fényesen tündökölnek, melyekhez ma felnézünk” írta utolsó éjszakáján.

NAGYSÁNDOR JÓZSEF

1804-1849

1847-ig hivatásos katona volt, 1848 tavaszán nemzetőrséget szervezett, majd ezredesként a Délvidéken szolgált. A tavaszi hadjárat után tábornok, az I. hadtest parancsnoka volt.

DAMJANICH JÁNOS

1804-1849

Horvátországi szerbnek született, de a magyar szabadságharcban a „hősök hőse” címet érdemelte

A kivégzettek emlékműve Aradon, 1999 októberében

(Fotó: Wagner Alfréd)

ki. 1848 nyaratól a forradalmi hadsereg századosa, decemberben ezredes, 1849. januártól tábornoki rangban a délvidéki hadtest parancsnoka volt. Ő foglalta vissza Szolnokot, majd az aradi vár parancsnoka lett. Az összeomláskor a várat az oroszoknak adta át.

VÉCSEY KÁROLY 1807-1849

Arisztokrata családból származott, őrnagyként az osztrák hadseregben szolgált. Fivérei hűek maradtak a császárhoz. Ő így írt feleségének: „szegre akasztom osztrák kardomat, magyar

vagyok, hazámmal tartok”. 1848 nyarán a Délvidéken szolgált alezredesként, decemberben már tábornok. Az V. hadtest parancsnokaként elfoglalta az aradi várat.

AULICH LAJOS 1793-1849

Pozsonyi német családból származott, nem beszélt magyarul. Harmincöt évi osztrák katonáskodás után lett a magyar hadsereg ezredese. Előbb a Délvidéken, majd Görgey seregében harcolt. A tavaszi hadjárat után tábornoki rangot kapott.

Örökkévaló Isten!

Hálaadással köszönjük Neked, hogy elhoztál minket, és itt lehetünk ezen a helyen, mely nemzetünk életének szomorú emlékezetű színhelye, és ahonnan mégis, a másfél évszázad távolából felénk sugárzik a hazaszeretetnek és a szabadság szeretetének fényes lángja. Áldunk és magasztalunk Téged azoknak a férfiaknak életéért és haláláért akik itt adták életüket a szabadságért, a magyar hazáért. Áldunk Téged azért, hogy az Ő életük példa lehet előttünk és a késő századok, gyermekeink és unokáink előtt is fénylő példa, hogy így kell élni és halni a hazáért, így kell szeretni a hazát, ahogyan Ők szerették.

Pedig volt közöttük nem csupán magyar, de német és szerb is, és mégis együtt dobbant a szívük a magyar néppel, akinek szabadságáért áldozták életüket. Kérünk, hogy példájukkal is taníts minket a hon szeretetére és az érte való áldozatra. Kérünk, hadd lehessen az Ő emlékükd áldott, nem csupán a mi szívünkben, de a késő utódok szívében is emlékeztető és áldozatra biztató. Így kérünk, hogy hallgasd meg könnyörgésünket, áldd meg a mi nemzetünket, Urunk nevében kérünk erre, aki így tanított Hozzád imádkozni:

Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy, szenteltesd meg a Te neved, jöjjön el a Te országod, legyen meg a Te akaratod, amiképpen mennyben, azonképpen itt a Földön is. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek, és ne vígy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól. A Te nevedért, melynek legyen dicsőség, örökkön-örökké. Ámen.

ZSENGELLÉR JÓZSEF református lelkész imája Aradon, a mártírok emlékművénél. Elhangzott 1999. október 9-én, az Újpesti Városvédő Egyesület megemlékezésén.

Dr. Szerényi Antalné:*

Berda József emlékére

Vajon minden Újpesti tudja, kinek a szobra ez? És hol található?

Nos, a mellszobor Berda Józsefet ábrázolja.

Újpest a kis- és nagyiparnak, a kereskedelem jeles képviselőinek éppúgy otthona volt, mint a művészetnek. Alkotóik sorába tartozott Berda József is. Nem Újpest szülötte, de élete Újpesttől elválaszthatatlan.

1923-ban a Tolnai Világlapja kiadásában vékonyka kötet látott napvilágot *Könnyek útja és egyéb írások* címmel. A kötetben hét fiatal író és költő alkotása. A kötet ajánlása figyelemre méltó. A költőfejedelem, Goethe szavait idézi:

*Túrd szívesen, ha ifjú fecseg,
Mi új, az cseng, mi régi recseg*

Krúdy Gyula így ír: „Verejtékes és talpas időszakban mutatja be első próbálkozásait ez a néhány lelkes, bátor poéta. Az írók élete örök

lemondás, befejezés nélküli küzdés, de teher alatt nő a pálma. Talán éppen e korgó időben jön valaki új tollal, hogy megtanítsa a magyarokat az irodalom élvezetére.” A kötetnek ezeket a bevezető szavait Krúdy így folytatta: „...Akadnak az ifjú tollforgatók között olyanok is, akiknek neve nem múlik el ezzel a kezdő könyvvel.”

Ezek közé tartozott Berda József is.

De hát ki ez a költő? Berda József. Aki az értelmetlenné váló világban az értelemért, a szépségért, a tisztaságért harcolt.

A lexikonok és a kritikusok egy része mint hedonista, a földi örömeket megéneklő költőt tartja számon, aki az evés-ivás, a szerelem gyönyöreiről és más efféle balga és múló szépségekről ír.

Valóban csak ennyi lenne Berda József költészete?

Mielőtt akár igennel, akár nemmel válaszolnánk, nézzük röviden ki is ez a költő!

1902. február 1-jén született Budapesten, három évvel korábban mint barátja és költőtársa, József Attila. Idősödő szülők nyolcadik gyermeke. A Váci út 140.-ben, Budapest egyik legszegényebb részében élte gyermekkorát. Itt próbálgatta a nagyobb fiúkkal baráti verekedésekben izmosodó erejét, innen szaladtak aztán meztelen a Dunára.

Az iskolát hamar kénytelen volt otthagyni, munkába keletett állnia. Lakatosinas, később kifutó, majd alkalmi munkákat vállalt — de sohasem fordított hátat a tanulásnak, a művelődésnek, csak más formában foglalkozott vele.

14 éves volt, amikor anyját elveszítette. Kép nem maradt róla, de minden képnél élesebben és tisztábban őrizte szíve mélyén anyja kedves vonásait.

* A szerző tanár, helytörténeti kutató

*Az embertelenség sarában
is nyolc gyermeked
anyja voltál
ó, csillagszemű tót leány...
ó, csillagszemű tót leány
elfáradt asszony, nézz reám
ne vess és dalolj odaátrol*

Ugyanez a gyöngéd szeretet munkás apja iránt is, akit a felnőtt férfi fájdalommal sirat el

*...szelíd öreg...
kicsiny apám...
gyöngé gyermek...
takard be végre magadat
csavargó lelkem mosolyával*

Berda József gyermek- és ifjúkorát a századelő társadalmi gondokkal terhelt Magyarországaiban élte, az első világháború szenvedései, az értelmetlen pusztulások kitörölhetetlen nyomot hagynak benne. Itt kell keresnünk annak a magatartásnak a gyökereit is, amelynek tipikus példaként, jellegzetes alakjaként emlegetik: a társadalomkivüliség magatartásformája ez. Csavargó költő lesz, magányos szabadlegény vagy talán helyesebben XX. századi szegénylegény-költő egy veszített háború utáni Magyarországon.

Nem üres póz, tetszelgés tehát számára ez a magány, ez a társadalmonkivüliség, hanem belső meggyőződésből fakadó, kényszertáplálta, egyedül helyes és lehetséges állapot, amely egyszerre töltötte el büszkeséggel, de gyötrő fájdalommal is. „Ó, áldott / ó szomorú magamra-hagyatottság / és nem zúgolódom többé...” — írja önvallomását.

Angyalföld és különösen a Váci út 140. Újpesttől csak egy lépés. Így természetes, hogy első verseivel Újpesten jelentkezik, hiszen innen indul egyik példaképe, Kassák Lajos is. Berda József első verse az Újpesti Napló 1922. december 31-i számában jelent meg. A vers címe: Az én anyám. A család, az otthon, a közvetlen környezet élményei lesznek hát első költői témái.

Sok lány, meleg vers ihletője a korán elvesztett anyja is. Költői lélek ritkán tárulkozik olyan őszintén leplezetlen fájdalommal, mint ő a következő sorokban:

*...Alig emlékszem szavaidra már,
de arcod még vissza-visszacsillan élém
gyermekkorom legendája: anyám, anyám
jó apám szép felesége te!...
...égi fény vagy immár...*

Újpest nemcsak a verseit fogadta, de a költőt magát is. A húszas évek végén ide költözött, a Gellért u. (ma Berda József u.) 31-be. Erről így ír: „Harminc éve immár / hogy itt lakom, / Akár tetszik, akár nem: akár nem / eme áldozati hajlékot / el nem hagyhatom...”

Első verseinek kedvező fogadtatása megnyitja előtte a Nyugat, a Széphalom és más országos és újpesti folyóiratok hasábjait. Mestereitől, főleg

Berda József 1925-ben

(Archív fotó)

Kassáktól, az amerikai Whitmantól, a francia Claudeltől nemcsak a szabadvers formáját tanulja el, az áradó gondolat szabad kifejezését is, amelyet nem a szakaszok, a kötött rímek fognak egybe, hanem a gondolatok logikája és belső ritmusa. Már első kritikusi észreveszik költészetének ezt az egészen egyéni jellegzetességét és az avantgárd egyik legérdekesebb tagjának, a szabadvers egyik legjelesebb művészeként nevezik.

1928-ban megjelent Egyedül c. kötetéről bírálatában azt írja Illyés Gyula, hogy az egyedüliség, a szegénység, a szerelmetlen ifjúság a művészet fényében eleven valóság lesz, igazi költészet.

A természettel való, szinte panteisztikus egyesülés már korai költészetének egyik alapvető jellemzője lesz, és fényes fonálként húzódik végig későbbi lírájában is.

Ugyancsak ezzel egy időben szaporodnak meg azok a versek is, amelyek később az evés-ivás, a testi örömek szűk abroncsát szorítják költészeté köré. Hatalmas intenzitású vágy van ezekben a versekben — írja Bálint György az Örökkévaló lobogással c. kötetéről a Nyugatban. Tulajdonképpen keserű firtor ez az egész társadalom ellen, amely „...igyekezett letagadni az ember emberi természetét... Másoktól nem járt út az övé a XX. századi lírában...”.

A hagyományos költői képbe valóban nehéz beilleszteni alakját. Pedig tulajdonképpen csak annyit tesz, hogy a testi vegetáció is a költői szemlélődés látószögébe ér.

A sivár városi élet robotjába fogott egészséges ember ösztönei fedeztetik fel vele önmagában és önmaga körül a természetet. A harmincas évek második felében a súlyosbodó kor súlyosabb mondanivaló vállalására készíti. 1939-ben a második világháború idején megjelent kötetének, a Sötétségnek több versében fájdalmasan jajdul fel: nincs menekvés a jogtalanság, az elnyomottság, a kiszolgáltatottság elől „Szeress minket szabadság! / Hiú álmunk: Szabadság! / drága Szabadság, szállj perbe értünk isten előtt s

jöjjön / már el a te országod...”

Kemény harcunkban nemzeti létünk fennmaradásáért különös gonddal kell örködnünk nyelvünk tisztaságán. Mint szerelmi vallomás a gazdag, sokszínű és telt élet iránt csendülnek fel az Óda szavai a magyar nyelv dicséretében: „Nyelv, sugárzó anyanyelvem / ...A költő hódol neked, a büszke és alázatos, ki / belőled formálja, önti szoborba a düh és / öröm, hit részeit, ünnepi torokkal kiáltván / nincs ami szebb, izgatóbb s illattal teltebb volna nálad...”

S hogyan fogadja városa, Újpest ezt a melegszívű nagy gyereket, aki úgy botorkált az ocsmány világban, mint eltévedt idegen?

Bizony, nem nagyon becsülte. Tudomásul vette, hozzátartozott Újpesthez, de ennél többet nemigen tett. Egy-egy író barát megpróbálja erősíteni a költő tekintélyét. Martosi Mórocz lapja, a Magazin így ír róla 1934-ben: Számunkra azért is különös érték Berda József, mert innen, ebből a városból indult el, itt él közöttünk, s irányítója Újpest valóságos irodalmi életének” A városi kulturbizottság évről évre mégis neki juttatja a városi kultúralapból a legcsekélyebb összeget. Berda erről így ír: „...néhány jó szó s néhány pengő, amit adtál...” Vagy: „...Egy fene sorsom, lesz, ahogy lesz / kibírja a halált, aki sokat szenved...”

Ebből a keserű világból menekül a természetbe, a tündéri tinóru gombák, a bujdosó füvek közé, a kedves barátok körébe, a jó pohár diópálinkához, a vidám beszélgetésekhez, a pilisi hegyekhez

Költészetének első komoly elismeréseként 1944-ben 2000 pengős Baumgarten díjjal tüntették ki.

A második világháború befejezése után a világhoz való kapcsolódásában bizonyos változás figyelhető meg. Főleg az első években az új haza építésének lázában él. „Égő lángként lobogj, ne aludj, / mindenre figyelj! / Haljon meg már a halál, - / élni kell, élni kell!”

Életvággyal telve szembefordul a gyűlölt halállal. Az út, az élet kezdetén álló fiatalokhoz

Borsos Miklós plakettje

így szól: „...fel a hegyekbe, mind magasabbra! / Csak addig élsz, míg bátorít barangoló kedved... / élj teli tűzzel / s lásd a vidám világot: csak így menekülhetsz a halál elől!”

A szegénységet — mely hűségesen kíséri végig —, minden szenvedését most már bölcs nyugalommal fogadja. Azoknak a bölcseknek a derűjével, akik megismerték az élet igazi értelmét, mérlegre tették a jót és a rosszat, barátot és ellenséget, és akik tudják, hogy az ember csak önmagában találhatja meg a békét és nyugalmat. Ehhez nem kell sem pénz, sem gazdagság, csak tiszta lelkiismeret, az élet lobogó szeretete és őszinte tisztelet az ember iránt. Hitvallása, amelyet ars poeticájának tekinthetünk:

*Örülj, hogy élsz, hogy nem
vertek agyon a szeszélyes időjárás mindenkori
bolondjai azért, mert a vad viharok kellős
közepében is ember mertél maradni*

1948-ban megünnepelték 25 éves költői jubileumát. Az ünnepségen, amelyet a Venetianer és Lőrinc utca sarkán lévő kisvendéglőben tartottak (mert ott igazi, tiszta bort mértek), megjelentek a kulturális és irodalmi életünknek

jelentős személyiségei: Ortutay Gyula művelődésügyi miniszter, Bóka László, Tolnai Gábor és mások. A magányos mezőkön magányos vaddisznó, ahogyan önmagát nevezte, talán már nem is volt annyira magányos. Csak éppen fűtyült a társadalmi konvenciókra, eltúrta a bohócsipkát, mert szabad ember akart maradni. 1961-ben jelent meg a Magvető Kiadónál Így igaz című kötete. S végül igazi elismerésül gazdag munkásságának 1965-ben József Attila díjjal tüntették ki. Ő volt az egyetlen, akinek a díjat, illetve annak egy részét készpénzben, nem OTP betétkönyvben adták át, mert látni akarták örömét, amint a szép piros hasú bankókat megolvassa. Gyermekek volt, nagy örök gyermek, jóságos szívvel, meghökkentő nyíltsággal, magától értetődő természetességgel.

S ha most újból feltesszük a kérdést, vajon Berda József csak a jó ételek, a húslevesek költője volt-e csupán, azt hiszem egyértelműen nemmel kell felelnünk. Látszólag igénytelensége mögött szilárd és hiteles erkölcsi fölény húzódott meg, ezzel nézte és bírálta a kort, a szemforgató emberi társadalmat.

Váratlanul halt meg 1966-ban, július 5-én. Kedves, zömök alakja, kissé mindig borostás, jovialis arca örökre eltűnt Újpest utcáiról.

A házat is lebontották, ahol majd négy évtizedig lakott.

A legszebb búcsúztatót Kónya Lajos írta róla Profán sirató címmel:

*Hűség, barátság példaképe
végül hát ő is itthagzott
Profán püspök, annyit bolyongott
e kis haza vidékein
Újpesti utcák, főtí dombok,
Könyörögjetelek érte im:
Még itt lebeg keze utolsó
Intése, harsány új szava
S legombolyult, mint drága orsó,
Ráhengerült az éjszaka*

Szentpáli Gábor:*

Az 1923-as megyeri árvíz

1923 februárjában soha nem látott méretű árvíz pusztított Megyeren. A külváros külvárosának nevezett megyeri városrészben több száz kispolgár, munkás vagyonát tette tönkre a Duna vize.

Újpest mostoha városrészében a szegénység korábban is szóbeszéd tárgya volt: utcái rendezetlenek, közvilágítása rossz, közlekedése csapnivaló, csatornázottsága gyenge, vízvezetéke pedig egyáltalán nem volt. Kis házaiban a halálozási arány jóval magasabb a többi városrésznél. A parcellázási és építési engedélyek kiadása — árvízvédelmi intézkedések hiányában — komoly hiba, ugyanis a területen korábban kavics- és homokbánya működött, így a Duna szintjénél jóval mélyebben feküdt. Feltöltés nem történt még később az országút építéskor sem. Ez a felelőtlen terjeszkedés volt az oka annak, hogy a folyó vize a Megyeri csárda és a 87-es villamos végállomása között áttörte a gátat és elárasztotta az alacsony városrészben fekvő házakat.

Az egyik napról a másikra rohamosan növekvő vízszint látványa nem eredményezett gyors, megelőző intézkedéseket. A katasztrófát Tassy rendőrfelügyelő ismerte fel először, a rossz hírek alapján a kávéházakból hamarjában összeszedett emberekkel próbált nyúlgátakat építeni. Igyekezetük elkésett, február 13-án már kisebb bútorait, ágyneműjüket mentő, elkeseredett embereket lehetett látni. Megyer elmaradott állapotát nem lehetett többé figyelmen kívül hagyni: víz alá került a Kálmán, Béla, Czuczor, Fóti, Tomori és Megyeri utca. Az Egyesült Izzó Amper Sporttelepét 2 méteres víz borította, a várost Megyer felől övező mezők mind víz alatt álltak. Az UTE új stadionját is

veszélyeztette az árvíz, de nagyobb víztömeg idáig szerencsére nem ért el. 2000 ember lett hajléktalan, a kár meghaladta a kétmilliárd koronát.

Az árvíz híre megrázta Újpest és a főváros közvéleményét. A mentés nagy erővel megindult: a rendőrség nagy számban megjelent Megyeren Egri Péter Pál főkapitány-helyettes vezetésével. A mentők dr. Ossmann Mór* mentőorvos vezetésével éjjel-nappal tartó szolgálatot tartottak, több mint száz esetben kellett elsősegélyt nyújtaniuk. Az újpesti cserkészek szintén komoly szerepet játszottak a mentési feladatokban. A városi hatóságok dr. Semsey Aladár* polgármester vezetésével állandóan a szerencsétlenül járt területeken tartózkodtak. Két városi tisztviselő, Hingyi József és Bey Lajos tevékenységével kivívta, hogy az 1838-as árvízi hajóshoz hasonlítsák őket. A folyó „új partjait” ellepték a szenzációra éhes emberek, akiket február 14-én délután már kordonnal kellett távol tartani a mentési munka érdekében. A mentés során kimenekítették a szerencsétlen lakosok még használható eszközeit, állatait, a legnagyobb feladat azonban a visszavonuló víz útjában álló műtárgyak eltávolítása volt. A víz visszavezetése két-három hétig tartott. Az árvíz tetőzésekor készített jelentések lehangolóak: a szobák 1,5 méteres vízzel telten, a víz felszínén úszó bútordarabok, székek, edények. Sok helyen láthatóak voltak azok a kis földtorlaszok, amelyekkel házukat szerették volna védeni a lakók. Léderer Ottó* főszerkesztő, csónakútja után így fogalmaz: „mindenhol csak pusztulást láttunk”. Várnai Dániel és Saly Endre képviselők is végigcsónakázták a vízben álló területet.

* A szerző egyetemi hallgató, helytörténeti kutató

A víz alatt álló Megyert február 16-án délután maga Horthy Miklós kormányzó is meglátogatta és aznap járt itt József főherceg, aki miután megtekintette az árvizet, 100.000 koronát adott a károsultak javára. Számtalan gyűjtés indult és rengeteg segélyt ajánlottak fel: a népjóléti miniszter 1.000.000 K gyorssegélyt utalt ki. A legelső polgári kezdeményezés dr. Csutak Károly rendőrkapitány gyűjtése, aki az UTE bálján kért pénzsegélyt. (Ez 72.000 K-t eredményezett.) A Szociáldemokrata Párt 100.000 K-val kezdte meg a gyűjtést. Az Újpesti Napló nyilvánosságot adott az adakozóknak,

hangos vitával telt el, a karzat, a padok teljesen megteltek, országgyűlési képviselők is résztvettek, s az ellenzék teljes számban. Az első felszólaló dr. Semsey Aladár volt, aki jelentést tett az addig elvégzett munkáról, és a károsultak számára beérkezett 1.288.000 K sorsáról. Ezután több képviselő a hatóságokat tette felelőssé a katasztrófa miatt, és a személyi felelősség megállapítására bizottság létrehozását javasolták. A képviselőknek dr. Kiss Sándor* válaszolt: amíg segíteni lehet, nincs itt az ideje a bűnösség firtatásának. Zák Alajos* építész egészséges lakások építését szorgalmazta. Schwarcz Ignác

Telelő hajók az újpesti téli kikötőben 1929 januárjában

(Archív fotó)

minden számban megjelent az adakozók neve és az összeg nagysága. A sort Negyedi Szabó Béla* főszerkesztő nyitotta 1000 K-val, de megjelent Baeder Illatszergyár munkásainak 11.270 K adománya is.

Az árvizet követő első városi közgyűlés

adakozásra szólította fel a közgyűlést, ő maga a Schwarcz Jenő* Bőrgyár nevében 15.000 K-t ajánlott fel. Az ülés szünetében a képviselők jelentős felajánlásokat tettek, ezek közül kiemelkedik Tomola Frigyes több százezer koronás segélye, de Diamant József*, dr. Márkus

Tibor*, Mezei Elek* és Kiss Sándor* képviselők is jelentős összegeket ajánlottak fel

Végül pedig a vizsgálóbizottság tagjai: dr. Szalay Sándor*, Erl Ferenc, Urlick József, dr. Kis Sándor*, dr. Csorba Dezső, dr. Antal Endre*, dr. Kálmán Ödön*, dr. Beck Sándor, Tomola Frigyes, Höberth Béla, Priklmayer Ferenc, Zak Alajos*, Mihályi Ferenc, Nyíró Bálint, Pogácsás Menyhért lettek. A közgyűlés egyenkénti, név szerinti szavazással 2 millió K gyorssegélyről határozott. A segélybizottság ülése után bejelentette Darvas Bertalan* előadó, hogy a bizottság a Toldi utcai iskolában 300 ágyat állít fel a hajléktalanoknak, továbbá 300 pár cipőt és 500 méternyi ruhavásznat vásárol a megyeri lakosoknak.

Az újpesti közgyűlés a megyei és városi törvényhatóságokhoz és a rendezett tanácsú városokhoz felhívással fordult, hogy segítsenek a katasztrófa pusztítását enyhíteni.

Dr. Fábián Béla a Nemzetgyűlés ülésén interpellált, és a főváros közgyűlésén is felszólalt a megyeri árvíz ügyében

A gyűjtések eredményeként Semsey Aladár a következő közgyűlésen lakások építésének tervéről számolhatott be, s a kormánnyal, számos miniszterrel és a kormányzóéval történt tárgyalásai után az építkezés mielőbbi megkezdését ígerte.

Március 1-jén Újpest nagyszabású jótékonysági rendezvénynek adott otthont a Semsey Aladárné által vezetett újpesti nőegylet szervezésében. Az esemény a Közművelődési Körben és a Kórkávéházban zajlott, és a Blaha Lujza Színház művészeinek fellépésével zárult. A zenét cigányzenekarok szolgáltatták, az estély fővédnökei: Preszly Elemér* főispán, illetve Agorasztyó Tivadar alispán voltak. A három hét alatt befolyt pénz lehetőséget nyújtott az árvíz utáni védgátak építésére. A védgátat a Vízműteleptől a Megyeri Csárdáig építették, a Váci út bal oldalán lévő árkot 8,4 m magasságban feltöltötték, és 2,4 m széles töltést építettek.

Március végére már csökkent az adakozási kedv. Az árvíz áldozatai a várost semmittevással vádolták, Megyeren, a sok ígélet ellenére semmi nem történt, a falak vizesek, a pincék vízzel telve voltak, a kutak vagy be voltak szakadva, vagy ihatatlan, fertőzött volt a vizük. A megyeriek vádja szerint: a városházán „Csak bizottságoznak, ahelyett, hogy felújítanák, felépítenék bútorainkat, házainkat. A gyűjtött pénz pedig már csak a felét éri.”

Az építkezés tehát lassan indult, azonban 1924 és 1927 között mégis épültek új otthonok.

Érdekes volt a rákospalotaiak véleménye az árvízzel. Az öreg palotaiak sokat beszéltek az 1876-os árvízzel, amikor az elöntött terület még rákospalotához tartozott, s ők védték meg többszáz szekérrel, több ezer ember munkájával. Véleményük szerint, ha Újpest területet szerez, védje is meg.

1923-ban jelent meg Babits Mihály* Kártyavár című regénye is, melyben a szókimondó író találóan így fogalmaz: A város „puffra épült! és hogy épült! máról holnapra, mint a mesebeli vár!” A felelőtlen, meggondolatlan, amerikai típusú fejlődést szervező polgármester-hős egyik alkalommal ekként morfondírozik: „...a város homokra épült, ...Ki kell lépni ebből az épületből, ...mielőtt leomlana. Utána az özönvíz!”** 1923-ban egész városrészt tett tönkre az özönvíz...

Megjegyzések:

* A személyekről bővebben lehet olvasni az Újpesti életrajzi lexikonban (Újpesti Városvédő Egyesület, 1998.)

** Babits Mihály: Kártyavár, 176-177. oldal.

Felhasznált irodalom:

Újpesti Napló, 1923. február 17., 24., március 3., 10. sz.

Újpesti életrajzi lexikon. (Szerk.: Kadlecovits Géza) Bp., Újpesti Városvédő Egyesület, 1998.

Újpest. Írások a település történetéből. (Szerk.: Kadlecovits Géza és Sípós Lajos) Bp., Újpesti Helytörténeti Alapítvány, 1993.

A harmadik évezred küszöbén...

...címmel szeptember 18-án rendezte meg Alapítványunk az újpesti helytörténészek konferenciáját. A rendezvényen megjelent Hock Zoltán alpolgármester úr, aki Alapítványunk első elnöke volt. Előadásában méltatta az Alapítvány hétesztendő munkáját, kiemelve a kutatások folytatásának fontosságát. Hangsúlyozta, hogy az önkormányzatnak érdeke támogatást adni ahhoz a munkához, ami elősegíti az újpesti polgárok, diákok Újpesthez kötődését. Fontos szerepet lát a helytörténet oktatásában, mert az segíti a fiatalok polgárrá válását. Kadlecovits Géza úr, Alapítványunk ügyvezetője vitaindító előadásában részletesen ismertette az eddig elért eredményeket, hangsúlyozva, hogy az Alapítvány eredeti célkitűzései megvalósultak, azaz nem vált öncélúvá a helytörténeti kutatás, jelentősen nőtt a munkában résztvevő fiatalok száma, anyagilag független maradt az Alapítvány és sikerült távol maradni aktuálpolitikai áramlatoktól.

Ezeket a gondolatokat erősítették meg a hozzászólók is. Gábor András úr, az Aschner Lipót Alapítvány elnöke (ez az alapítvány hozta létre 1992-ben az Újpesti Helytörténeti Alapítványt) elismeréssel szólt az eredményekről. Hiányolta az újpesti ipar történetének hiteles feldolgozását. Jó példaként említette a Tungsram Rt. történetének két kötetes feldolgozását, javasolva, hogy más gyárak esetében is hasonló színvonalon kell ezt a munkát elvégezni. Hirmani László úr a helytörténet iskolai oktatásának tapasztalatairól szólt, hangsúlyozva, hogy a NAT kötelezővé tette a honismereti, helytörténeti témák oktatását. Buda Attila úr rendkívül fontosnak ítélte a korabeli dokumentumok feltárását és megőrzését. Fontosnak mondta az Újpest monográfia 2000 évig történő megírását, egyetértve az Újpest Levéltár létrehozásával hangsúlyozta, hogy annak helye a Helytörténeti Gyűjteményben lenne jó, de szakmai felügyeletét az Alapítványnak kellene ellátni. Kifejtette, hogy

véleménye szerint az újjáalakult Helytörténeti Gyűjteménybe muzeológus szakember alkalmazása lenne kívánatos. Javasolta, hogy jelenjen meg legalább négyévenként az Újpesti Helytörténeti Évkönyv, továbbá, hogy készüljenek ú.n. életrajzi interjúk, elsősorban a rendszerváltozás aktív szereplőivel.

Kiss Sándor úr, a fóti helytörténészek képviselőjében üdvözölte újpesti kollégáit és tájékoztatást adott a fóti eredményekről és tervekről. Dr. Paulusz Alajos úr kérte, hogy az 1987-ben készített Tungsram interjúk filmanyagát tegyék nyilvánossá. Javasolta, hogy az '56-os újpesti mártirokról nevezzenek el utcákat, és válasszon Újpest egy erdélyi települést testvérvárosnak. Bazsó Gábor úr beszámolt kutatásairól, ami a régi újpesti épületekkel

Iványi János

(Fotó: Wagner Attila)

Vizváry Vilmos

(Fotó: Wagner Attila)

foglalkozott. Dr. Czétényi Piroska felhívta a figyelmet a ma még létező szép újpesti épületekre, és javasolta az ipari műemlékek sorsának figyelését is.

Kövér Imre úr a rákospalotai helytörténeti munkáról tájékoztatót, kiemelve a tárgyak gyűjtését és szakszerű megőrzését, az iskolaigazgatók személyes meggyőzését és megnyerését a helytörténet ügyének, továbbá az ilyen szakmai konferenciák rendszeres megrendezését.

Szöllőssy Marianna, a Helytörténeti Gyűjtemény vezetője tájékoztatót az új gyűjteményről, a tervekről és lehetőségekről. Együttműködést ajánlott a kutatóknak, segítséget kérve és ajánlva a közös munkához.

Dr. Sallai János úr hozzászólásában kifogásolta, hogy tapasztalatai szerint az iskolák nem tesznek meg mindent a fiatalok figyelmének

felkeltésére, nem küldenek csapatokat a különféle vetélkedőkre. Javasolta az újpesti rendvédelem történetének hatékonyabb kutatását és publikálását. Fontosnak érzi számítógépes CD-lemezek készítését és még több helytörténettel foglalkozó film megjelentetését. Az ifjú nemzedék képviselőjében Fejes Antal egyetemi hallgató számolt be saját munkájáról és terveiről. Iványi János úr javasolta, hogy a sok értékes javaslat közkinccsé válása érdekében, jelenjen meg nyomtatásban a konferencián elhangzott vélemények mindegyike. Készüljön jegyzék pl. az Ybl tervezte újpesti épületekről (ez más tervezőkre is érvényes) úgy, hogy a fellelhető tervrajzok a jegyzék mellékletéhez tartozzanak. Külön szólt a helyi védettséget elrendelő önkormányzati rendelet fontosságáról. Javasolta, hogy készüljön szakmai lista arról, hogy a konferencia résztvevői milyen kutatási területen dolgoznak, mit kutatnak stb. Szendiné Kósa Katalin az '56-os újpesti események kutatásáról beszélt és a mártírokról történő utcaelnevezést „Újpest súlyos adósságának” minősítette. Javasolta, hogy két évenként legyen iskolai vetélkedő 1956 témaköréből.

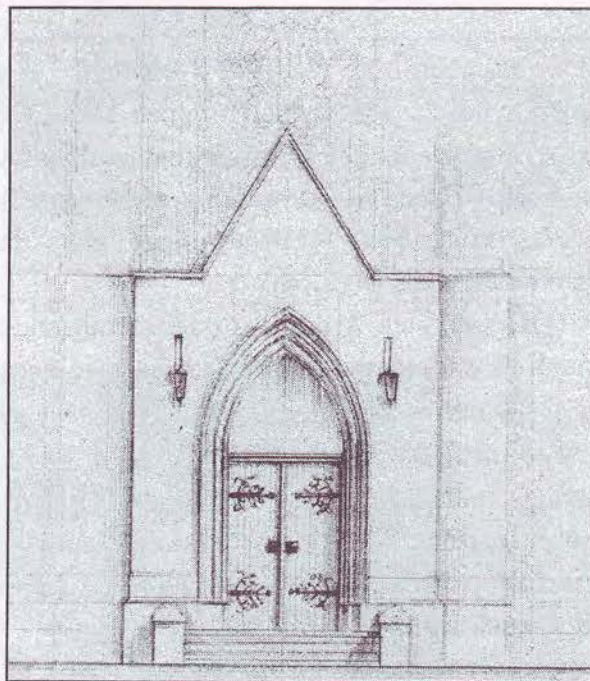
A hozzászólásokat Vizváry Vilmos úr, a Könyves Lexikon szerkesztőjének megszólalása zárta. Tájékoztatót adott az egykori öregdiákok között folyó munkáról, a lexikon kiadásának helyzetéről, a Könyvesben érettségizettek 14.000 adatának feldolgozásáról. Anyagi segítséget kért egy kiadvány megjelentetéséhez, ami három, egykor a Könyvesben tanító tanár életrajzát és munkásságát mutatná be az érdeklődőknek.

A konferenciát dr. Kőrös András úr, a Helytörténeti Alapítvány kurátora vezette. Záró értékelésében hasznosnak és eredményesnek mondta az összejövetelt. Hangsúlyozta, hogy a személyes kapcsolatok további erősítése érdekében, az ilyen jellegű találkozásokat rendszeressé kell tenni. Ezt az Alapítvány kuratóriuma szívesen vállalja és szervezi.

Újpesti kapuk

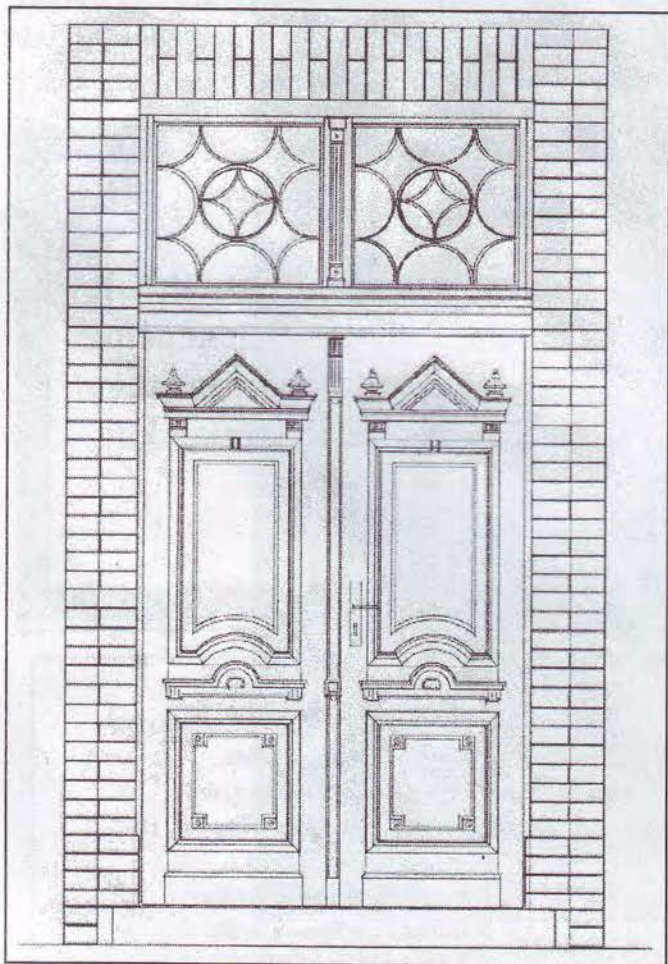
Alapítványunk a közelgő évezred-váltásra gondolva, a Budapesti Műszaki Egyetem Építésmérnöki Kar, Középülettervezési tanszék diákjainak közreműködésével huszonnégyszeri régi, egykor szinte művészi kivitelezésű kapu rekonstrukciós rajzát készítette el.

A rajzok közül tizenkettő az Alapítvány 2000. évi falinaptárát díszíti. Most az eddig még nem közölt rajzok közül hármat mutatunk be Olvasóinknak, abban a reményben, hogy — a Városháza kapujához hasonlóan — talán azok is újjászületnek, amelyek ma romosak és elhanyagoltak. Szép lenne, ha az Újpestet szerető polgárok figyelnének azokra a pusztuló emlékeinkre, amiket elődeink oly gondos és művészi formában alkottak meg évtizedekkel ezelőtt...

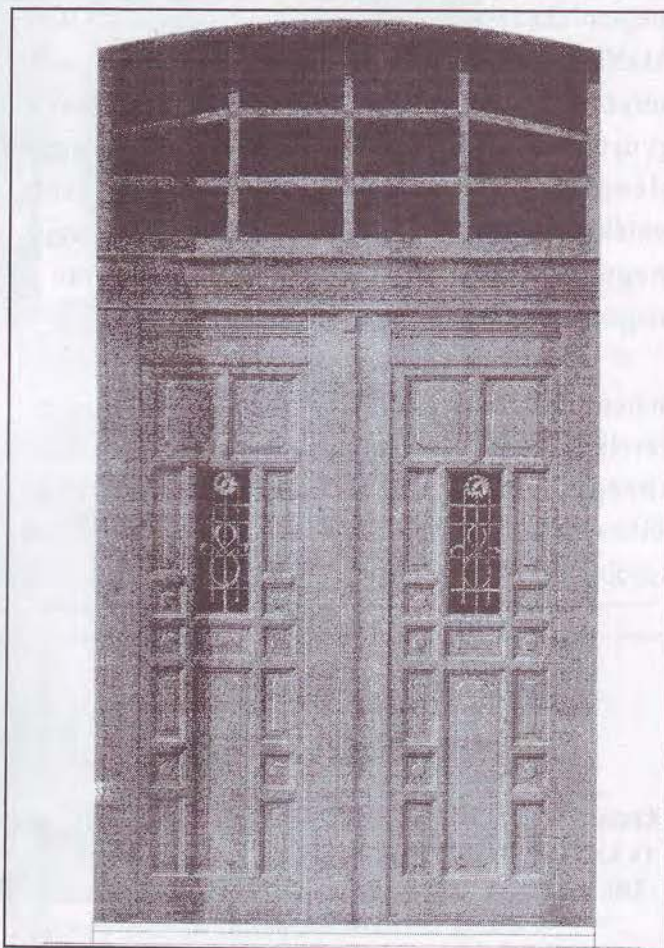
Római katolikus főplébánia

(Murányi Zsolt rajza)

József Attila utca 38.

(Losonci Áron rajza)

Munkásotthon utca 34.

(Molnár István rajza)

Helytörténeti hírek...

☞ Szeptember 18-án rendezte meg Alapítványunk az újpesti helytörténeti kutatók és oktatók konferenciáját a Polgárcentrumban. Az eseményről ebben a számunkban a „Harmadik évezred küszöbén...” címmel olvashatnak beszámolót kedves Olvasóink.

☞ Október 9-én Aradon, a tizenhárom mártír sírjának és emlékművének koszorúzásával zárult Alapítványunk és az Újpesti Városvédő Egyesület egy éve tartó emlékezése. Negyvenöt újpesti polgár — fiatalok és idősök — utaztak Erdélybe, hogy polgártársaik nevében is tiszteljenek a vérbe fojtott forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján nemzetünk hősei előtt. A meghatóan bensőséges emlékezésen ZSENGELLÉR JÓZSEF nagytiszteletű úr, az újpesti belsővárosi református gyülekezet lelkipásztora mondott emelkedett hangú megemlékezést és imát. Ezt követően BALOGH ÁGNES és KOVÁCS ÁKOS egyetemi hallgatók helyezték el a koszorút és a jelenlévők méceszt gyújtottak. A megemlékezés a Himnusz eléneklésével és az ez alkalomra készült emléklapok szétosztásával zárult. A csoport tagjai megtekintették a minorita rendház udvarán a megcsonkított Szabadság Emlékművet is.

☞ Október 12-én megkezdődött a 2000 márciusában tartandó középiskolások helytörténeti vetélkedőjére a felkészítés. A versenyre kilenc középiskola 45 diákot nevezett, akik nagy lelkesedéssel fogtak munkához. A vetélkedőről később hírt adunk!

☞ Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kuratóriuma másológépet ajándékozott a Helytörténeti Gyűjteménynek. A kutatók munkájának megkönnyítését szolgáló berendezést üzembeállították. Karbantartásáról az Alapítvány gondoskodik.

☞ Október 23-án emlékeztünk az 1956-os forradalom és szabadságharc újpesti áldozataira. Az idén a baptista templom adott otthont az emlékezésnek. ÚJVÁRI FERENC baptista lelkipásztor emlékezését a jelenlévők imája követte. Az ünnepségen a kivégzett áldozatok családtagjai is részt vettek.

☞ Az ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY gondozásában és kiadásában megjelent az „ÚJPEST 2000.” című falinaptár. A kiadványban tizenhárom régi újpesti épület kapujának képe látható. Az érdeklődők hívják szerkesztőségünket a 233-1976-os telefonszámon.

**Minden kedves Olvasónknak
kívánunk a közelgő ünnepekre
jó pihenést, boldog karácsonyt
és szerencsés új esztendőt!**

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY,
„ARANY HORGONY” GYÓGYSZERTÁR,
ÉPORG RT., HANZLIK PÁL, HOLLÓSI GYÖRGY,
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA, IVÁNYI JÁNOS,
DR. KAPOLYI LÁSZLÓ, KOZMA SÁNDORNÉ,
ÚJPEST ÖNKORMÁNYZATA,
ÚJPESTI VAGYONKEZELŐ RT.

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány

Elnök: Dr. Sipos Lajos

Szerkesztő: Kadlecovits Géza

Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1.

Tel./fax: 233-1976

Tipográfia: Wagner Attila

Készítette: a Spácium Bt.

Felelős: Koós Gábor